

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2020. -№ 2(2).

ISSN: 2181-1342 (Online)

<https://scienceproblems.uz>

Иқтисодиёт фанлари

**ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА ҚАРЗЛАР БЎЙИЧА
ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Козимжонов Аброрбек

“Uzauto Motors” АЖ ҳисобчиси

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ЗАТРАТЫ ПО ЗАЙМАМ В
ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТАХ**

Козимжонов Аброрбек

Бухгалтер, АО “Uzauto Motors”

**IMPROVING ACCOUNTING OF BORROWING COSTS IN BUSINESS
ENTITIES**

Kozimjonov Abrorbek

Accountant, JSC “Uzauto Motors”

Phone: +99897 738 87 84; mail: buxgalterabror@inbox.ru

Иқтибос келтириш учун / For citation / Для цитирования:

Козимжонов А. Хўжалик юритувчи субъектларда қарзлар бўйича харажатлар ҳисобини такомиллаштириш // Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. – 2020. – № 2(2). – Б. 11–17. <https://doi.org/10.47390/10.47390/A1342222020N2>

Аннотация. Ушбу мақолада хўжалик юритувчи субъектларда қарзлар бўйича харажатлар ҳисобини юритиш бўйича мавжуд муаммолар ва уларни такомиллаштириш юзасидан таклифлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: қарзлар бўйича харажатлар, активлар, квалификацияланган актив, номоддий активлар, инвестицион мулк, товар моддий захиралари.

Аннотация. В статье представлены существующие проблемы по совершенствованию хозрасчета затраты по займам и предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: затраты по займам, активы, квалифицированный актив, нематериальные активы, инвестиционная недвижимость, товарные запасы.

Abstract. The article presents the existing problems of improving the cost accounting of borrowing costs and proposals for their improvement.

Keywords: borrowing costs, assets, qualified asset, intangible assets, investment property, commodity stocks.

DOI: 10.47390/A1342222020N2

Кириш. Хўжалик юритувчи субъектларда бухгалтерия ҳисобини самарали ташкил этиш, маълумотларни тўғри акс эттириш ҳамда келгуси даврлар учун оқилона қарорлар қабул қилинишига боғлиқдир. Чунки, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботларини тўғри юритиш амалдаги тизим бошқарувини ижобий ҳал этишда молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эгадир. Шунингдек, мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантиришда илғор хориж тажрибаларидан самарали фойдаланиш ҳамда уларни миллий бухгалтерия тизимига кенг жорий этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисоланади. Улар жумласига, қарзлар бўйича харажатлар ҳисобини МҲҲС бўйича юритиб бориш ва такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Адабиётлар таҳлили. Харажатлар ҳисобининг назарий ва амалий муаммоларига бағишланган хорижлик ҳамда мамлакатимиз иқтисодчи олимлар томонидан илмий тадқиқот ишлари олиб борилган. Бироқ, иқтисодчи олимларнинг тадқиқот ишлари асосан хўжалик юритувчи субъектларда харажатлар ҳисобини ташкил қилишда иқтисодиёт тармоқларнинг турли соҳаларига бағишланган бўлиб, уларда мавжуд муаммоларни бартараф этишга қаратилгандир.

Ўзбекистонлик олим А.Ж.Туйчиев [1;10-20-б] ўзининг илмий ишланмаларида Ўзбекистон Республикасида кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий-хўжалик фаолиятида мажбуриятлар ҳисоби ва таҳлилининг назарий-методологик асосларини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиққан, лекин мажбуриятлар, қарзлар бўйича харажатларнинг вужудга келишини МҲҲС бўйича назарий-услубий жиҳатлари кўриб чиқилмаган.

Ўзбекистонлик олим, проф. Р.О.Холбеков донни сақлаш ва қайта ишлар корхоналар мисолида илмий тадқиқот ишларини олиб борган, лекин кўпроқ тармоқда харажатлар ҳисобини такомиллаштириш борасида тавсиялар ишлаб чиққан [2;12-28-б]. Иқтисодиётни либераллаштириш шароитида хўжалик юритувчи субъектлар, жумладан, акциядорлик жамиятларда донни сақлаш ва

қайта ишлар корхоналар мисолида қарзлар бўйича харажатлар ва уларнинг услубий асосларини такомиллаштиришга қаратилган илмий ишланмалар тадқиқ этилмаган.

Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисобининг 24-сонли миллий стандарти “Қарзлар бўйича харажатлар ҳисоби” “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ ишлаб чиқилган бўлиб, Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисобини меъёрий тартибга солиш тизимининг элементи ҳисобланиб келмоқда. Ушбу стандартга асосан қуйидаги атамаларга таъриф берилган:

квалификацияланган актив — белгиланган мақсади бўйича фойдаланиш ёки сотиш учун тайёрлаш албатта салмоқли вақтни талаб қиладиган актив;

қарзлар бўйича харажатлар — хўжалик юритувчи субъект томонидан қарз маблағларини олиши сабабли амалга оширилган фоизли ва бошқа харажатлар. [3; 3-4-б]

Асосий қисм. Хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтериясида қуйидаги харажатларни қарзлар бўйича харажатлар деб тан олиши мумкин:

- жалб қилинган қисқа муддатли ва узоқ муддатли қарзлар бўйича фоизлар;
- қарзлар билан боғлиқ бўлган дисконтлар (чегирмалар), шу жумладан, облигацияга тегишли дисконтларнинг (чегирмаларнинг) ҳисобдан чиқарилиши;
- Ўзбекистон Республикаси Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (6-сонли БҲМС) «Ижара ҳисоби»га мувофиқ бухгалтерия ҳисобида акс эттирилган молиявий ижара ва лизингга тааллуқли бўлган фоиз харажатлари.

Афсуски айрим хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтериясида аниқ бир вазиятларга боғлиқ равишда, белгиланган мақсади бўйича фойдаланиш ҳолатигача келтирилиши салмоқли вақтни талаб этадиган активлар квалификацияланадиган активлар бўлиб ҳисобланишни ҳисобга олмасдан келмоқда. Бинолар, иншоотлар, ишлаб чиқариш машиналари ва ускуналари, номоддий активлар, электр станциялари, инвестиция кўчмас мулки каби активлар квалификацияланадиган активларга киради. Аммо бошқа турдаги инвестициялар ва ҳар куни катта миқдорларда, қайта такрорланадиган асосда ишлаб чиқариладиган товар-моддий захиралари, гарчанд уларнинг ишлаб чиқарилиши узоқ муддатни талаб этган тақдирда ҳам (масалан, виски, вино, коньяк ва шу кабиларни ишлаб чиқариш) квалификацияланадиган актив бўлиб ҳисобланмайди.

Бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартлари қўмитаси (IASB) – бутун дунёдаги бухгалтерия ҳисоби соҳаси фаолиятидаги вакиллардан иборат аъзоларни бирлаштирган, ҳукуматга оид бўлмаган халқаро бухгалтерия ҳисоби ташкилоти бўлиб, унинг асосий мақсади молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун

бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартларини ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва доимий такомиллаштириб бориш ҳисобланади. IASC бош қароргоҳи Лондон шаҳрида жойлашган. Бу халқаро ташкилотнинг Кенгашига глобал ташкилот ва компанияларда, дунё банкларида катта мансабларда ишлаган юқори обрў-эътибор ва малакага эга бўлган мутахассислар жалб қилинган. Ҳозирги вақтда бизнинг юртимизда ҳам бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлар асосида такомиллаштириш бўйича кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда.

23-сонли Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартининг асосий тамойили – “Квалификацияланадиган активни сотиб олинишига, қурилишига ёки ишлаб чиқарилишига бевосита тегишли бўлган қарзлар бўйича харажатлар ушбу актив таннархининг қисмини ташкил этади. Бошқа қарзлар бўйича харажатлар давр харажати сифатида тан олинади” деген эътироф этилган. [4; 2-3-б] Лекин бизнинг Миллий стандартимизда бундай жумлалар мавжуд эмас.

Юртимизда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар даврида, иқтисодиётни либераллаштириш шароитида ушбу 24-сонли БХМСни 23-сонли БХХС (IAS) асосида қайта ишлаб чиқиб такомиллаштириш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз. Ушбу миллий ва халқаро стандартларнинг асосий фарқларини, миллий стандартимизда мавжуд бўлмаган хўжалик жараёнларини қуйидагича олишимиз мумкин.

Халқаро стандартлар бўйича қарзлар бўйича харажатлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- БХХС 39 «Молиявий инструментлар: тан олиш ва баҳолаш»да изоҳланганидек, самарали фоиз усулидан фойдаланган ҳолда ҳисобланган фоиз харажати;

- БХХС 17 «Ижара»га мувофиқ тан олинган молиявий ижара шарномаларга нисбатан молиявий харажатлар;

- хорижий валютада қарз олишда юзага келадиган курсдаги фарқлар, бунда улар фоиз харажатлари сифатида ҳисобланган даражада ҳисобга олинади.

Умуман олганда, МХХС бўйича квалификацияланадиган активлар қуйидагилардир:

- товар-моддий заҳиралар;
- ишлаб чиқариш корхоналари;
- электро-энергия ишлаб чиқарадиган қувватлар;
- номоддий активлар;
- инвестицион мулклар.

Квалификацияланадиган активнинг сотиб олинишига, қурилишига ёки ишлаб чиқарилишига бевосита тегишли бўлган қарзлар бўйича харажатлар ушбу активнинг таннархига киритилади. Бундай қарз бўйича харажатлар актив

таннархининг қисми сифатида капитализация қилинади, қачонки улар тадбиркорлик субъектига келгуси иқтисодий манфаатларни олиб келишининг эҳтимоли мавжуд бўлса ва харажатлар ишончли баҳоланиши мумкин бўлса. Қачонки тадбиркорлик субъекти БҲХС 29 «Гиперинфляцияли иқтисодиётларда молиявий ҳисобот бериш» ни қўлласа ва ушбу стандартга мувофиқ қарзлар бўйича харажатларнинг инфляцияни қоплайдиган қисмини айнан ўша давр мобайнида харажат сифатида тан олади.

Халқаро стандартларга асосан қуйидаги фикрлар илгари сурилади: хўжалик юритувчи субъект квалификацияланадиган активга эга бўлиш мақсадида пул маблағларини қарзга олиш даражасида, хўжалик юритувчи субъекти капитализация қилинадиган қарзлар бўйича харажатлар қийматини давр мобайнида ушбу қарз бўйича амалга оширилган қарз бўйича ҳақиқий сарфлардан ушбу қарзларнинг вақтинчалик инвестицияси бўйича ҳар қандай инвестицион даромадни чегириш орқали аниқлаши лозим.

Хўжалик юритувчи субъект пул маблағларини қарзга олганда ва улардан квалификацияланадиган активга эга бўлиш мақсадида фойдаланганида, тадбиркорлик субъекти капитализация қилинадиган қарзлар бўйича харажатлар қийматини аниқлаш учун ушбу актив бўйича қилинадиган сарфларга капитализация ставкасини кўпайтириши керак. Капитализация ставкаси давр мобайнида тадбиркорлик субъекти қарзларининг тўланмаган қисмига тегишли бўлган қарзлар бўйича харажатларнинг ўртача тортилган фоизига тенг бўлиши лозим, бунда квалификацияланадиган активга эга бўлиш мақсадида жалб этилган қарзлар чегирилиб ташланади. Хўжалик юритувчи субъект давр мобайнида капитализация қиладиган қарзлар бўйича харажатларнинг қиймати ушбу даврда у амалга оширган қарзлар бўйича харажатларнинг қийматидан ошмаслиги лозим. Агар квалификацияланадиган активнинг баланс қиймати ёки кутилган якуний қиймати унинг қопланадиган суммасидан ёки соф сотиш қийматидан ошса, баланс қиймат бошқа халқаро стандартлар талабларига мувофиқ қисман ёки тўлиқ ҳисобдан чиқарилади. Муайян ҳолатларда, қисман ёки тўлиқ ҳисобдан чиқарилган қиймат бошқа стандартларга мувофиқ қайта тикланади.

Агар хўжалик юритувчи субъект квалификацияланадиган активга эга бўлиш мақсадида яъни бино қуриш мақсадида банкдан кредит олганда кредит фоиз учун қуйидаги икки ёқлама ёзувлар билан бухгалтерияда акс эттирилиши лозим:

Фоизлар ҳисобланганда:

Дт 9610-Фоиз кўринишидаги харажатлар

Кт 6920-Тўланадиган фоизлар

Фоизлар тўланганда:

Дт 6920-Тўланадиган фоизлар

Кт 5110-Пул маблағлари

Бухгалтерия ҳисоби халқаро стандартларига асосан эса, қуйидаги икки ёқлама ёзувлар берилиши лозим:

- қарзлар бўйича харажатларнинг капиталлашувининг ўртача ўлчанган ставкасини ҳисоблаган ҳолда капиталлаштирилиши мумкин бўлган қарзлар бўйича харажатлар суммаси ҳисобланганда:

Дт Қарзлар бўйича харажатлар (ушбу сёт миллий стандартларимизда мавжуд эмас)

Дт 9610-Фоиз кўринишидаги харажатлар

Кт 6920-Тўланадиган фоизлар

Хулоса. Хўжалик юритувчи субъектларда қарзлар бўйича харажатлар ҳисобини такомиллаштириш учун халқаро стандартларга мослаштириш учун бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартларига қўшимча равишда янги сётларни киритиш зарур, қўшимча равишда янги сётларни киритиш натижасида хўжалик юритувчи субъектларда қарзлар бўйича харажатларни миллий бухгалтерия тизимининг узлуксизлик ва ишончлилик тамойиллари асосида ҳисоб юритилишига олиб келади. Қарзлар бўйича харажатларнинг бир қисми квалификацияланадиган актив қисмига ўтганлиги ҳисобида активларнинг ликвидлилик даражаси ҳам ортади.

Юқоридаги фикрлардан хулоса сифатида айтиш мумкинки, қарзлар бўйича харажатлар ҳисобини бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандартлари асосида такомиллаштириш учун бир неча БХХС(IAS)ларни миллий стандартларга мувофиқлаштириш ва улар жумласига, БХХС 39 «Молиявий инструментлар: тан олиш ва баҳолаш», БХХС 17 «Ижара», БХХС 29 «Гиперинфляцияли иқтисодиётларда молиявий ҳисобот бериш», БХХС 20 «Давлат грантларини ҳисобга олиш ва давлат ёрдамни очиб бериш» стандартларини киритиш мақсадга мувофиқдир.

Адабиётлар рўйхати / Список литературы / References

1. Жўраев А.Т. Мажбуриятлар бухгалтерия ҳисоби ва таҳлилининг назарий-методологик муаммолари. Диссертация – Т.: ФАН , 2011. diss.natlib.uz
2. Холбеков Р.О. Ишлаб чиқариш ҳисобини ташкил қилиш тамойиллари ва услубиёти. Монография – Т.: ФАН , 2005. diss.natlib.uz.
3. Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (24-сонли БХМС) “Қарзлар бўйича харажатлар ҳисоби”.
4. Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти (23-сонли БХХС) “Қарзлар бўйича харажатлар”.

5. Ўзбекистон Республикаси бухгалтерия ҳисоби миллий стандартлари тўплами. – Т.: NORMA, 2019.
6. Международные стандарты финансовой отчетности: Издание на русском языке. – М.: АСКЕРИ-АССА, 2018.
7. www.norma.uz Ахборот- ҳуқуқий портали.
8. www.lex.uz Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
9. www.ifrs.org International Financial Reporting Standards.